

I

Naamgenoot van mijn moeder,

Je hebt me onlangs gevraagd het leven van jouw oma en de omgeving waarin we leefden tijdens mijn kinderjaren voor je op te tekenen. Je wilde weten hoe ik zonder haar verzeild ben geraakt in het deel van de wereld waar jij je jeugd doorbrengt.

Je verzoek ontstond naar aanleiding van een tekening. Je had haar naam, die ook jouw naam is, op een wit papier geschreven. En met kleurpotloden had je als achtergrond een gele zon, een groene boom en een helder blauwe lucht getekend. Je plaatste mijn moeder in het zomerseizoen, in het licht van het leven, om dit tafereel vervolgens van dit bijzondere verzoek vergezeld te laten gaan.

Ik was verrast, maar ook blij dat je me dit vroeg.

Je hebt je oma nooit ontmoet, laat staan de kans gehad haar te leren kennen. Afstand en de grilligheid van het lot hebben je die gelegenheid ontnomen. Ik had je graag aan haar willen voorstellen, je graag zien bloeien onder haar begeleiding, een voorrecht dat vele kinderen in mijn geboorteland hebben gehad. Met je Nina Simone-achtige figuur en je eigenzinnigheid lijken jullie sterk op elkaar.

Ik wil de jaargetijden van haar leven voor je beschrijven. Flarden van haar zomers en winters, opdat je inzicht krijgt in wat er voor mij toe doet als ik aan haar denk.

Je bent geboren in dit land waar ik na vele omzwervingen – migratie, oorlog en vlucht – terecht kwam. Al die tijd heb ik het beeld van mijn moeder meegenomen, weliswaar gepolijst en soms vast wat overdreven in mijn fantasie, maar toch bovenal als een concrete verzameling verhalen die vorm en richting aan mijn leven hebben gegeven. De draden waaruit die verhalen zijn ontstaan, komen uit de wereld waarin mijn moeder en ik leefden, ze vormen de aloude basis van onze familie, en van mijn plaats daarbinnen.

Wat je straks gaat lezen is een zorgvuldig bij elkaar gesprokkeld geheel van beelden en ideeën die ik op dit moment van mijn leven en dat van jou van belang acht. De onzekerheid van de tijd waarin we nu verkeren, mijn eigen lange worsteling met thema's als ergens thuishoren, migratie en vluchten, onderstrepen de noodzaak van deze inspanning. Ik wil je graag de weg wijzen uit dit labyrint door deze verhalen met je te delen.

Er is een periode geweest waarin een gelijkwaardige relatie tussen mij (een zwarte man) en je moeder (een witte vrouw) haast onmogelijk was, en als het al gebeurde dan werd die met argwaan en misprijzen bekeken. Gevallen van zwarte mannen die gemarteld en soms zelfs gedood werden, louter omdat ze durfden te praten met een witte vrouw zijn er legio, net als over de tegenstand die volgde als zwart en wit elkaar in de liefde vonden. Dat het nu wel kan en gebeurt zonder al die felle agressie, getuigt van verandering. Jij bent een kind van die verandering, een kind van deze tijd. In jouw handen ligt de toekomst. Een toekomst die je goed moet bewaken en met stevige pas tegemoet moet treden, omdat er ook nu mensen zullen zijn die alles wat je bent – mijn grote bron van inspiratie, de beker die het beste van mijn wereld en die van je moeder bevat – in twijfel zullen trekken. Wees geen slachtoffer van die twijfels, streef ernaar je waardigheid te behouden. Je bent meer dan het lawaai om je heen dat je toeroept te worden wie je niet bent. Wees moedig!

Het land waar ik vandaan kom, Liberia, is een land van contras-

ten; iedereen die er woont is ooit migrant geweest, en toch is de strijd om wie het meeste bij het land hoort er een van de hevigste ter wereld. Het heeft te maken met hoe het land is ontstaan: als een Amerikaans experiment. De wens van de tot slaaf gemaakte mensen om na het afschaffen van de slavernij naar Afrika terug te keren, werd vervuld met het creëren van Liberia. Wat aanvankelijk als een romantisch idee werd omarmd, onttaardde door het bij elkaar brengen van twee ongelijke bevolkingsgroepen: de ene westers, haast Amerikaans, die weigerde de macht te delen met de andere, grotendeels ongeletterd en vasthoudend aan Afrikaanse tradities en de islam. Dat conflict heeft Liberia getekend. Het mondde uit in een bloedige burgeroorlog die van mij een vluchteling maakte. Nergens is het besef van ergens thuishoren zo levendig en allesbepalend als in mijn land van herkomst. Ik ben, vanwege mijn naam en mijn achtergrond, in de ogen van sommigen niet Liberiaan genoeg. Op dezelfde manier zullen mensen jou straks, vanwege je naam en huidskleur, je Nederlanderschap betwisten. Die houding ten opzichte van 'de ander' heeft ertoe geleid dat ik afkeer heb van alle muren en grenzen die bedoeld zijn om onderscheid tussen mensen te maken.

Mijn begin in het leven, naamgenote van mijn moeder, mijn hele levensverhaal heeft ervoor gezorgd dat ik die manier van denken en doen onherroepelijk verwerp.

Als vertrekpunt voor mijn herinnering kies ik voor de stem van een vrouw die ik op een ochtend op de radio hoorde tijdens mijn kinderjaren in Kolahun, een stad in het noorden van Liberia. Die stem klonk vurig, hartstochtelijk en had een zangerige cadans. Ik ben op dat moment nog geen tien jaar oud, of misschien ben ik toch wel ouder of juist veel jonger, dat weet ik niet meer. Voor dit relaas is dat onbelangrijk.

Momenten bepalen de loop van ons leven; ze kleuren de weg naar volwassenheid en vormen ons tot wie ze zijn. Het was op een zondagochtend, en ik bevond me in een compound waar meer dan honderd mensen woonden die allemaal op de een of andere manier met mij verbonden waren: ooms, tantes, oudooms en oudtantes, hun kinderen en kleinkinderen, neven en nichten, mijn oudere broers en zussen en hun vrouwen en verwanten.

De compound, Sherif Quarter, bestond uit acht grote huizen met veranda's die uitkeken op een okerkleurig plein. Aan de linkerkant van het plein, gezien vanaf de hoofdweg, stonden mango-, avocado- en sinaasappelbomen. Voorbij de bomen lagen het schoolplein, waar we knikkerden, en de compound van een van mijn ooms, een rechter bij de Hoge Raad van het land. Mijn vaders huis, een huwelijksgeschenk van mijn opa toen hij met mijn moeder trouwde en het grootste van allemaal, had twee grote veranda's: de ene keek uit op het plein en de andere op de boomgaard, waaronder vrouwen bananen in grote manden bewaarden om te rijpen. Een van mijn moeders huizen grensde aan de boomgaard, een huis dat ooit gehuurd werd door een wit Amerikaans gezin. Rechts van het plein bevond zich de grote keuken die tot laat in de nacht in

gebruik was. Achter de compound strekte de vallei zich uit, met cacaobomen en koffiestruiken en tal van vruchtbomen.

We communiceerden met elkaar in verschillende talen, vijf om precies te zijn, alsof het vanzelfsprekend was. Dat ik meerdere talen beheers, heeft dus niks te maken met enig talent, iedereen in mijn omgeving was met het grootste gemak verschillende talen machtig. De talen van Liberia, Sierra Leone, Guinee, Ivoorkust, Mali, Senegal en Burkina Faso waren verwant met het Mandé, mijn moedertaal. De tijd en de plaats van mijn geboorte hebben dus mijn taalgevoel bepaald.

Tijd en plaats kunnen een verschil maken in ieders leven. De tijd en de plaats dwongen mij ooit te vluchten en een nieuw bestaan op te bouwen in het land waar ik jou gekregen heb. Hoe anders had het kunnen zijn als ik in Liberia, Koeweit, Jordanië, of zelfs Amerika was gebleven. Jij zou dan ongetwijfeld een kind met een ander uiterlijk en andere eigenschappen zijn geweest. Dit verhaal had ik waarschijnlijk in de taal van een van die landen geschreven. Ook jouw opvoeding zou anders zijn geweest, en ik vraag me af of je dan ook deze verbaal sterke dame zou zijn die mij soms tot mijn grote verbazing de les leert, en me met haar bijzondere inzichten sprakeloos achterlaat.

De tijd en plaats bepaalden dat ik die ochtend die krachtige stem hoorde die het lawaai van Sherif Quarter doorsneed. In huizen die gonsden van bedrijvigheid, waar ruzies oplaaiden en gelach klonk als gezang, en waar liefde werd bedreven in de hoeken van kamers die slechts waren afgeschermd met kleurrijke gordijnen, terwijl verderop, onder een van de mango- of avocadobomen, oude mannen en vrouwen met heimwee naar een verloren jeugd keken, dwong die radiostem de bewoners om af en toe even stil te staan en te luisteren.

Het was alsof ik mijn oma hoorde, maar deze vrouw van de radio sprak over Jezus Christus. Haar hele preek ging over het licht dat de Heer was en over hoe men tot verlossing kon komen. Haar naam

was Mother Dukuly. Dukuly was ook de achternaam van mijn oma. Nog nooit had ik mijn oma durven vragen of de christelijke vrouw van de radio familie was, omdat ik in een huis werd geboren dat door velen in het land en de naburige landen beschouwd werd als een boegbeeld van de islam. Ik kon mijn familiegeschiedenis tot eeuwen terug traceren via een stamboom bezaaid met namen van bijzondere mensen die stuk voor stuk als hoeders van het geloof werden beschouwd. Het was een raadsel waarom er dan naar die vrouw geluisterd werd in een huis met zo'n oude en lange islamitische geschiedenis. Mijn nieuwsgierigheid dreef me naar mijn oma, jouw overgrootmoeder. Van haar hoopte ik antwoord te krijgen.

Ik hoefde niet ver te lopen. We woonden samen in dezelfde kamer aan de voorkant van mijn vaders huis. We sliepen in hetzelfde bed. Elke avond voor het slapengaan vulde mijn oma de stilte van de donkere kamer met sprookjes, met verhalen en liedjes over haar overleden man, mijn opa en naamgenoot. Als liefde een soort eerbetoon is, Bendu, als het een kracht is die het leven voortstuwt, dan heeft de liefde van mijn oma voor haar man haar de kracht gegeven om de zelfstandige vrouw te zijn die haar enige dochter opleidde tot haar evenbeeld. Deze eerste dochter van mijn opa was de meest succesvolle van al zijn kinderen. Haar verhaal wordt door velen in superlatieven verteld. Ik zou dat verhaal kunnen navertellen, maar liever beschrijf ik voor jou de vrouw die ik kende als mijn moeder.

Mijn oma had rijstpap voor mij klaargemaakt en gesuikerd zoals ik het graag wilde. Het was mijn favoriete ontbijt – *monnie*. Ze zat tegenover mij, haar lichaam gehuld in een kleurrijke *pagne*, haar gezicht straalde een warmte uit die ik in de ogen van mijn moeder niet vaak bespeurde. Waarschijnlijk kwam dat laatste doordat mijn moeder altijd bezig was met handeldrijven en de opvoeding van kinderen van anderen. IJzersterke discipline kenmerkte haar, alsof haar functie binnen die grote familie zo'n onwrikbare houding eiste. De tederheid waarmee mijn oma met mij omging, maakte dat ik me veilig voelde in haar aanwezigheid. Ik wilde altijd bij haar zijn, in vele opzichten was ik haar kind en kleinkind tegelijk.

‘Wie is Mother Dukuly, oma?’ vroeg ik haar.
Haar gezicht klaarde op.
‘Waarom wil je dat weten, naamgenoot van mijn man?’
‘Haar stem lijkt op de jouwe.’
‘Je hebt goede oren.’ Ze lachte. ‘Zij is mijn zus.’
Maar de belangrijkste vraag durfde ik haar niet te stellen: ‘Waarom is ze christen en zijn wij moslims?’
Mijn oma merkte mijn aarzeling. Ze kon me lezen als geen ander.
‘Zeg het maar, Kamo Vamba.’
‘Waarom is ze christen geworden, oma?’
‘Ze zal die vraag zelf beantwoorden. Ze komt binnenkort op bezoek.’

3

Mother Dukuly – ik zou haar pas jaren later leren kennen – was het hoofd van haar eigen kerk in Monrovia, een van de grootste in het land, The Faith Healing Temple. Waarschijnlijk was ze de enige vrouw in de geschiedenis van het land die zo'n positie wist te bekleden. Er werden profetische krachten aan haar toegeschreven; de burgeroorlog die Liberia jaren later zou teisteren, voorspelde zij tot in de details. Haar preek werd beluisterd door duizenden mensen en opgenomen op cassettebandjes die op straat verkocht werden. Haar volgelingen waren en zijn nog steeds overal ter wereld te vinden.

Mijn ontmoeting met Mother Dukuly vond plaats aan het eind van de dag. Ik leunde tegen de regenbak, gemaakt van cement, die voor het grootste huis in de compound stond. Ik staarde naar mijn gezicht in het water, en zag hoe mijn hoofd van vorm veranderde als het water bewoog. Het was een spel dat mij tot kalmte bracht, na urenlang spelen met vrienden.

De vrouw die op mij afliep leek sprekend op mijn oma; ze was lichter van huidskleur, maar haar lengte en de manier van lopen waren dezelfde als die van mijn oma. Ze had zelfs het weelderige haar dat mijn oma beroemd had gemaakt in de streek, waardoor ze de bijnaam 'De Veelharige Mandé' kreeg. Om haar mond speelde een ondeugende glimlach. De statige vrouw keek naar mij alsof ze me aan het peilen was.

'Je lijkt sprekend op je vader,' zei ze bij wijze van begroeting.

Ik wist niet wat ik moest zeggen.

'Jouw vader en zijn broers! Allemaal kleine mannen die stuk voor stuk grote vrouwen huwden.'

Ze rook naar een vreemd maar aangenaam parfum.

‘Waar is je oma?’

Ik wees naar de kamer rechts van de regenbak.

‘Kom maar mee,’ zei ze.

De zussen omhelsden elkaar, ze raakten elkaar aan alsof ze geliefden waren die elkaar heel lang uit het oog hadden verloren. Hun blijdschap kon niet in woorden uitgedrukt worden; dus ze namen genoegen met stilte, starend naar elkaar alsof het weerzien onwerkelijk was. Ik kon toen de ware betekenis van dat moment nog niet duiden. Ik zag alleen maar liefde tussen twee mensen, maar terugkijkend op het verleden zie ik dat het meer was dan dat. Het was de overbrugging van een verschil dat elders in de wereld tot oorlogen had geleid en nog zou leiden. De essentie van de twee vrouwen lag in het besef dat ze op de eerste plaats zussen waren, en pas daarna christen en moslim. De familieband was sterker dan de kloof die door hun geloofsrichting had kunnen ontstaan.

‘We zien elkaar niet zo vaak,’ zei mijn oma.

‘Werk, verplichtingen,’ zei Mother Dukuly.

Haar Mandé klonk alsof ze van tevoren goed geoefend had om indruk op haar zus te maken – deze vrouw die ik wekelijks in zuiver Engels op de radio hoorde. Ze draaide zich om naar mij, alsof ze vergeten was dat ik naast haar stond.

‘Hij wil alles over je weten,’ zei mijn oma.

‘Nieuwsgierig, hè? Die mannen van jou!’

Mijn oma lachte. ‘Ik heb alleen de knapste en de slimste mannen gekozen.’

‘Zeg het maar, kind. Ik blijf niet lang. Wat wil je weten?’

Mijn oma en haar zus behoorden tot een familie, de Dukuly's. De Dukuly's waren ervan overtuigd dat ze Joden waren. Dat manifesteerde zich bij bijzondere gelegenheden. Bij een huwelijk, een geboorte of tijdens een lezing van een Dukuly verwezen de familieleden met trots naar hun Joodse afkomst, ongeacht het feit dat ze overwegend gelovige moslims waren. 'Jancouba, Jancouba – Jacob, Jacob,' zeiden ze dan, om de bruid of bruidegom, de pasgeborene of de geleerde vervolgens meer lof toe te zingen. Hun bewering was niet ongegrond. In West-Afrika en elders op het continent, in Ethiopië en Noord-Afrika, zijn er tradities die wijzen op de aanwezigheid van Joden. Mijn oma was trots op haar Joodse afkomst en zag geen conflict tussen die werkelijkheid en het feit dat ze moslim was. Eigenlijk zag ze het allemaal als één.

Ik vertel je dit alles om je te laten zien dat verschillende opvattingen heel goed samen kunnen gaan. En om je kennis te laten maken met de achtergrond van mijn voetstappen en mijn handelingen tot op de dag van vandaag.

Isaac Bashevis Singer, een schrijver die ik bewonder, niet alleen omdat hij zijn romans in een traditie plaatste die sterk op de mijne lijkt – zoals kennis vergaren en handeldrijven – schreef ergens dat alle Joodse gebruiken van oorsprong Afrikaans waren. Mijn fascinatie met de Joodse cultuur, met legenden zoals die van de Lamed-Vovnik, hebben dus eigenlijk hun oorsprong in mijn eigen cultuur.

Singers woorden geven aan dat we in wezen met elkaar verbonden zijn. Het kan ook zijn dat mijn oma en haar familie met iets diepers verbonden waren dan ik ooit heb kunnen beseffen. Hun Jood-zijn was niet aan hun uiterlijk te zien of in vaste rituelen te

herkennen; er werd niks over de Talmoed gezegd, maar toch leeft de echo van de teksten in dat boek voort in verhalen die in mijn familie de ronde deden.

De overtuiging dat in één mens, de Lamed-Vovnik, het lijden van de gehele mensheid, de verantwoordelijkheid van de wereld, samen kan komen, zag ik in mijn moeder terug. Ze voedde tientallen kinderen op die niet van haar waren. En haar moeder leerde haar weer om de wereld met open armen te ontvangen. Buiten mijn eigen familie zag ik de Lamed-Vovnik weerspiegeld in het verhaal dat de basis zou vormen van mijn eerste roman, *Het land van de vaders*. Daarin vertel ik het verhaal van een man die eigenhandig het lijden van zijn volk wil dragen, door zichzelf op te offeren om oorlog te voorkomen. Ik zag de Lamed-Vovnik weerspiegeld in de strijd van het zwarte volk, zowel in Afrika als in de diaspora, om eerst hun vrijheid te veroveren en vervolgens hun stem in de wereld te laten gelden. ‘Ik draag de wereld op mijn hoofd sinds het eerste begin,’ zong de dichter uit Ivoorkust Bernard Binlin Dadié, doelend op het zwarte volk.

Mother Dukuly nam mij mee naar buiten, waar mensen zich hadden verzameld om haar te zien of te spreken. Ze was met haar chauffeur in een grote Amerikaanse auto gekomen die paste bij haar status, maar had ervoor gekozen om van de hoofdweg naar onze compound te lopen. De auto met chauffeur wachtte verderop, onder een mangoboorn. Het voertuig was de belichaming van de westerse welvaart waar velen in dat land enkel maar van konden dromen.

Ze schonk haar bewonderaars weinig aandacht, en had uitsluitend oog voor mij toen ze plaatsnam op de veranda van een van mijn moeders huizen.

Haar zus ging naast haar zitten.

‘Kom, kind,’ zei ze tegen mij.

Ze pakte mijn hand, en ik klom op haar schoot.

‘Jouw oma was slimmer dan ik,’ zei ze. ‘Als ze een westerse op-

leiding genoten zou hebben, was ze groter geworden dan ik. Maar ze werd verliefd op je opa.'

'Een heel goede keuze,' zei mijn oma.

'Ik heb haar vaak gewaarschuwd voor het gevaar van mannen zoals jouw opa. Ze denken iedere vrouw aan te kunnen met hun charmes.'

'Hij viel als een blok voor me. Je had me moeten zien, Kamo. Zelfs mijn zus was jaloers op mij. Dat moet je toegeven, *nkoro* – oudere zus,' zei mijn oma.

'Je had moeten gaan studeren zoals ik heb gedaan.'

'Dan had ik mijn man niet ontmoet. Ik heb ook geleerd, maar niet op jouw manier. Zie wat ik van mijn leven heb gemaakt. Met maar één dochter.'

'Ja, Ma-Bendu is een dochter om trots op te zijn.' Mother Dukuly richtte zich tot mij. 'Kind, ik ben het resultaat van de inspanningen van de zendelingen uit Amerika en Europa die hier aan het begin van deze eeuw neerstreken. Je kent ze toch, of niet?'

Ik kende ze wel. Nog geen halfuur rijden van mijn geboortestad Bolahun was de Holy Episcopal Church, een kerk en een school, waar decennialang ministers en andere hoge overheidsfunctionarissen uit de geschiedenis van Liberia hun opleiding hadden genoten.

'Onze vader, een invloedrijke islamitische geleerde, koos ervoor om mij als oudste kind naar de school van de zendelingen te sturen,' zei Mother Dukuly. 'Het was zijn bedoeling dat ik hun manier van leven leerde kennen. Onze ouders boden ruimte aan christenen om hier te wonen. Het studeren lukte me aardig. Later won ik een beurs om verder in Amerika mijn studie te vervolgen. Zo begon het allemaal. Aan de andere kant van de oceaan verwezenlijkte ik mijn wens om dominee te worden. Terug in Liberia settelde ik me in Monrovia en trouwde ik een andere Dukuly. Later stichtte ik mijn eigen kerk.' Ze vertelde het niet om indruk te maken; toch begreep ik meteen dat haar levenspad ongewoon was.

De twee zussen sliepen amper die avond. Omdat ze elkaar weinig zagen, was de noodzaak om herinneringen uit te wisselen heel sterk.

In bed in een hoek van de kamer luisterde ik aandachtig naar hun verhalen, hun bijna fluisterende stemmen. In de stem van Mother Dukuly hoorde ik het verlangen naar een wereld waar ze niet echt meer deel van uitmaakte; en in mijn oma's stem ving ik een vleug van jaloezie op voor haar zus, die een eigen pad had gekozen.

Voor haar vertrek gaf Mother Dukuly mij de Bijbel. Ik beschouwde het lezen van dit boek, net als het lezen van boeken in het algemeen, als een project dat met ijver en toewijding uitgevoerd moest worden. Zo ontdekte ik het verband tussen de Koran en de Bijbel, met name dankzij het Oude Testament, waarin de profeten genoemd werden van wie de namen en de volledige verhalen in de Koran ontbraken. Het verhaal van Jezus in het Nieuwe Testament fascineerde me. Vooral zijn wonderen, omdat ik in een wereld leefde waarin het verrichten van wonderen gewoon was en nog altijd is.